

PER

André Gide
Dostojevski

SPECULUM

Pierre-Dominiqueu Dupoueyu

Tolstojeva golema masa još uvijek zakriva obzor; ali – kao što to biva u planinskim krajevima gdje vidimo kako se, što se više udaljavamo, iznad najbližeg vrhunca pojavljuje viši, kojega je susjedni skrivao – poneki pionirski duhovi možda već iza diva Tolstoja primjećuju kako se pojavljuje i raste Dostojevski. Upravo on, još napola skriven vrhunac, tajnovita je karika; ondje izvi-re nekoliko najobilnijih tokova koji danas mogu tažiti novu žeđ Europe. Njega, a ne Tolstoja, valja staviti uz bok Ibsenu i Nietzscheu; jednako je velik kao oni, a možda i najvažniji od njih trojice.

Prije petnaestak se godina g. De Vogüé, koji je učinio plemenitu gestu i Francuskoj na srebrnom pladnju svoje rječitosti ponudio željezne ključeve za rusku književnost, ispričao, došavši do Dostojevskog, zbog neuglađenosti svojeg autora; priznajući mu svojevrsnu

genijalnost, s uljudnom suzdržanošću i nelagodnom izazvanom takvom golemošću zamolio je čitatelja da mu oprosti i priznao da ga je “očaj potaknuo da taj svijet pokuša objasniti našem”. Nakon što se neko vrijeme zadržao na prvim knjigama, koje bi, prema njegovu sudu, čitatelju prije svih mogle biti ako ne dopadljive, a ono barem podnošljive, zaustavio se na *Zločinu i kazni* i upozorio ga – dakako, prisiljenog da mu vjeruje na riječ jer tada gotovo ništa drugo nije bilo prevedeno – da se “s tom knjigom talent Dostojevskog prestao razvijati”; da će “svakako još koji put snažno zamahnuti krilima, ali vrteći se ukrug u magli, na sve uzburkanijem nebu”; zatim je, nakon dobrodušna prikazivanja značajki *Idiota*, o *Bjesovima* govorio kao o “zbrkanoj knjizi, loše strukturiranoj, često apsurdnoj i pretrpanoj apokaliptičkim teorijama”, o *Piščevu dnevniku* kao o “opskurnim psalmima koji se otimaju analizi koliko i kontroverzi”; nije govorio ni o *Vječitome mužu*² ni o *Zapisima iz podzemlja*; napisao je: “Nisam govorio o romanu naslovljenom *Odrastanje*,³ koji je znatno slabiji od svojih prethodnika” i, još nehajnije: “Neću se zaustavljati ni na romanu *Braća Karamazovi*; prema općem priznanju, veoma malo Rusa imalo je odvaž-

2 Koji je profinjeni književnik Marcel Schwob smatrao remek-djelom Dostojevskog.

3 *Žutokljunac* (op. prev.).

nosti pročitati tu beskrajnu pripovijest do kraja.” Na koncu je zaključio: “Moja zadaća morala se ograničiti na skretanje pozornosti na tog spisatelja, koji je ondje slavan, a ovdje bezmalo nepoznat, te na signaliziranje u njegovu opusu triju dijelova (?) koji najbolje pokazuju različite aspekte njegova talenta: to su *Bijedni ljudi*, *Zapisi iz Mrtvog doma*, *Zločin i kazna*.”

Doista ne znamo što bi tu trebalo prevagnuti: zahvalnost, jer je, na kraju krajeva, bio prvi koji nas je upozorio, ili razdraženost, jer nam, reklo bi se nevoljko, unatoč svojoj očitoj dobronamjernosti podastire strašno reduciranu, nepotpunu i već samim time iskrivljenu sliku toga izvanrednoga genija; k tome sumnjamo da je autor *Ruskog romana* više pomogao Dostojevskom skretanjem pozornosti na njega nego što mu je odmogao ograničivši tu pozornost na tri njegove knjige, dakako, također izvrsne, ali ne i najznačajnije; naše će divljenje potpuno nadići obuhvat samo njih triju. Možda, uostalom, salonskoj inteligenciji Dostojevski nije bio podesan da ga dokuči i pronikne otprve... “On ne daje predaha: zamara, poput čistokrvnih konja koji neprestano jure; dodajte tome i nužnost da se u tome prepoznamo... iz toga za čitatelja proizlazi naprezanje pozornosti... moralna iznemoglost... itd.”; prije trideset godina svjetski ljudi nisu bogzna koliko drukčije govorili o zadnjim Beethovenim kvartetima. (“Sve ono što se suviše brzo i lako

shvata nije baš pouzdano”, kaže Dostojevski u jednom od svojih pisama.)⁴

Takvi su omalovažavajući sudovi, doduše, uspjeli odgoditi prevođenje, objavljivanje i širenje Dostojevskog, dodatno obeshrabriti mnoge čitatelje i ovlastiti g. Charlesa Moricea da nam isprva servira tek prokruštovski osakaćenu verziju *Karamazovih*,⁵ ali na svu sreću nisu mogli spriječiti objavljivanje cjelokupna opusa, polako, kod različitih izdavača, knjigu po knjigu.⁶

4 Pismo N. N. Strahovu od 18/30. ožujka 1869.

(*Odabrana pisma*, II, str. 113).

Za podatke o izvorima vidi napomenu na kraju knjige (op. prev.).

5 Izdanje romana *Braća Karamazovi* koje bi trebalo biti kompletno u međuvremenu je (1906) objavila Librarie Charpentier zahvaljujući maru g. Bienstocka i g. Torqueta.

6 Još bi, doduše, trebalo prevesti tek nekoliko nevažnih novela. Možda neće biti naodmet da ovdje navedemo popis prijevoda; evo ih, prema kronološkom redosljedu pisanja izvornih djela: *Les Pauvres Gens* [*Bijedni ljudi*] (1844), prev. Victor Derély, Plon et Nourrit, 1888; *Le Double* [*Dvojničnik*] (1846), prev. Bienstock i Werth, Mercure, 1906; *La Femme d'un autre* [*Tuđa žena*] (1848; zbirka novela), prev. Halpérine-Kaminsky i Ch. Morice, Plon, 1888; *Les Etapes de la Folie* [*Etape ludila*, prvi dio knjige *Netočka Nezvanova*] (*Un cœur faible* [*Slabo srce*], 1848), prev. Halpérine-Kaminsky, Perrin, 1891; *Le Voleur honnête* [*Poštteni lopov*] (1848), prev. 1892; *Nétotschka Neswanowa* [*Netočka Nezvanova*] (1848), prev. Halpérine-Kaminsky, Lafitte, 1914; *Âme d'enfant* [*Dječja duša*, drugi dio knjige *Netočka Nezvanova*] (1849), prev. Halpérine-Kaminsky, Flammarion, 1890; *Carnet d'un inconnu* [*Iz zapisa nepoznatoga*] (*Stepanchikovo* [*Selo Stepančikovo...*], 1858), prev. Bienstock i Torquet, Mercure, 1905; *Le Rêve de l'oncle* [*Ujakov san*] (1859), prev. Halpérine-Kaminsky, Plon, 1895; *Souvenirs de la maison des morts*

Ako međutim Dostojevski i danas tek polako pri-
dobiva svoje čitatelje, i to među prilično posebnom
elitom; ako odbija ne samo široku publiku, polovično
kultiviranu, polovično ozbiljnu, polovično dobrohot-
nu, do koje, istina, više uopće ne dopiru Ibsenove dra-
me, ali koja zna uživati u *Ani Karenjinoj*, pa i u *Ratu i
miru* – već i onu drugu, manje blagonaklonu publiku
koja se obeznanjuje nad *Zaratustom* – ne bi baš bilo
ozbiljno svaliti odgovornost za to na g. De Vogüea; mo-
je je mišljenje da za to postoje prilično suptilni razlozi

[*Zapisi iz Mrtvog doma*] (1859–1862), prev. Neyroud, Plon, 1886;
Humiliés et offensés [*Poniženi i uvrijeđeni*] (1861), prev. Humbert,
Plon, 1884; *L'Esprit souterrain* [*Podzemni dub (Gazdarica / Zapisi iz
podzemlja)*] (1864), prev. Halpérine-Kaminsky i Ch. Morice, Plon,
1886; *Le Joueur et les Nuits blanches* [*Kockar i Bijeće noći*] (1848–
1867), prev. Halpérine-Kaminsky, Plon, 1887; *Crime et châtiment*
[*Zločin i kazna*] (1866), prev. Victor Derély, Plon, 1884; *L'Idiot*
(1868), prev. Victor Derély, Plon, 1887; *L'Éternel Mari* [*Vječiti
muž*] (1869), prev. Halpérine-Kaminsky, Plon, 1896; *Les Possédés*
[*Bjesovi*] (1870–1872), prev. Victor Derély, Plon, 1886; *Le Journal
d'un écrivain* [*Piščev dnevnik*] (1876–1877), prev. Bienstock i J.-A.
Nau, Charpentier-Fasquelle, 1904; *L'Adolescent* [*Žutokljunac*] (1875),
prev. Bienstock i Fenéon, *Revue blanche* (Fasquelle), 1902; *Noël
russe* [*Božićno drveće i svadba*] (1876), prev. Czyrowki, Prudhomme,
u Châteaudunu, 1894; *Les Frères Kamarazov* [*Braća Karamazovi*]
(1870–1880), sv. I, prev. Halpérine-Kaminsky i Ch. Morice,
Plon, 1888; sv. II, prev. Bienstock i Torquet, Charpentier, 1906.
Zasebno su objavljeni: “Les Précoces” [“Prerano sazreli”], izvadak
iz romana *Braća Karamazovi*, prev. Halpérine-Kaminsky, Havard,
1889; Flammarion, 1897. i “Krotkaia” [“Krotka”], izvadak iz
Journal d'un écrivain [*Iz “Piščeva dnevnika”*], prev. Halpérine-
Kaminsky, Plon, 1886. (Popis završava s 1908. godinom.)

koje ćemo najvećim dijelom moći dokučiti na osnovi proučavanja korespondencije Dostojevskog. Danas mi dakle nije namjera govoriti o njegovu cjelokupnom opusu, već samo o zadnjoj knjizi koju je, u veljači 1908, objavio Mercure de France (*Correspondance*).

Očekujemo da ćemo naći boga; dolazimo u doticaj s čovjekom – bolesnim, siromašnim, koji se bez prestanka muči i neobično je lišen one pseudoodlike koju je toliko zamjerao Francuzima: rječitosti. Da bih govorio o tako ogoljenoj knjizi, nastojat ću ne obazirati se ni na što osim na iskrenost. Ako se tko nada da će ovdje naći umjetnost, književnost ili kakvu duhovnu razonodu, odmah mu kažem da bi bolje učinio kad bi se okanio čitanja.

Tekst pisama često je zbrkan, nezgrapnan, netočan, i zahvalni smo g. Bienstocku koji, odustavši od unošenja bilo kakve patvorene elegancije, nije nastojao ispraviti tu tako karakterističnu nespretnost.⁷

7 Zbog toga ćemo se u svim citatima držati teksta g. Bienstocka u nadi da nespretnosti, čak i netočnosti – koje katkad poprilično smetaju – oponašaju one u ruskom tekstu najbolje što je moguće. Za to, doduše, nemamo nikakvog jamstva.

Da, ispočetka nas pisma odbijaju. Gospođa Hoffmann, njemačka biografkinja Dostojevskog, smatra da je odabir što su ga ponudili ruski izdavači mogao biti i bolji;⁸ ali ni najmanje me nije uvjerila da je ton mogao biti drukčiji. Takav kakav jest, svezak je opsežan i doista zagušuje⁹ – ne zbog broja pisama, nego zbog toga što su

8 Može nam se učiniti (kaže ona), osobito nakon što bacimo pogled na intimnu korespondenciju Dostojevskog, da su književnikova udovica Ana Grigorjevna i njegov mlađi brat Andrej Dostojevski dobili loše savjete u pogledu odabira pisama koja su dali u javnost te da bi bilo bolje, što nimalo ne bi naškodilo diskreciji, da su mnoštvo pisama koja se bave isključivo pitanjem novca zamijenili s nekoliko intimnijih. – Postoje barem četristo šezdeset četiri pisma Dostojevskog Ani Grigorjevnoj, njegovoj drugoj supruzi, koja još nisu objelodanjena.

9 Ma koliko bio opsežan, mogao je i trebao biti još opsežniji. Žao nam je što se g. Bienstock nije potrudio pridodati pismima koja su prva ponuđena javnosti ona što su u međuvremenu objavljena u raznim časopisima. Zašto, primjerice, daje samo prvo od triju pisama objavljenih u *Nivi* (travanj 1898)? Zašto ne pismo Vranglju od 1. prosinca 1856. – u najmanju ruku fragmente koje nalazimo ondje i u kojima Dostojevski govori o svojem vjenčanju i izražava nadu da će ga sretni prevrat u njegovu životu izliječiti od hipohondrije? Zašto ne, iznad svega, sjajno pismo od 22. veljače 1854, svakako najvažnije, koje je objavljeno u *Ruskoj starini*, a prijevod (Halpérine i Ch. Morice) u *La Vogueu* od 12. srpnja 1886? Pa ako ga hvalimo zbog toga što nam je u dodatku knjizi dao *Molbu caru*, tri proslava časopisu *Vrijeme* i ono teško probavljivo *Putovanje u inozemstvo* [*Zinske napomene o ljetnim dojmovima*] u kojem čitamo nekoliko pasaža što se posebice tiču Francuske te izvrstan “Esej o buržoaziji” [“Iskustvo o buržuju”] – zašto nije pridodao patetičan pledoaje *Moja obrana* koji je napisan u vrijeme afere Petraševski i objavljen u Rusiji prije osam godina, a u Francuskoj

baš sva izrazito jednoobrazna. Možda još nismo imali primjer pisama književnika koja su napisana tako loše, odnosno koja tako malo drže do forme. Njemu koji je tako vješt kad “govori ustima drugih” neugodno je kad valja govoriti u svoje ime; čini se da ideje pod njegovim perom ne dolaze uzastopce, nego istodobno ili da ih, poput onih “granatih bremena” o kojima je govorio Renan, uzmaže izvlačiti na svjetlo dana samo uz stalno grebanje i zapinjanje; otud to zbrkano obilje koje će, kad njime ovlada, u kompoziciji njegovih romana služiti njihovoj moćnoj kompleksnosti. On, tako tvrdi i opor pri radu, koji ispravlja, uništava, neumorno prerađuje svaku svoju pripovijest, stranicu po stranicu, dok svakoj ne uspije usaditi duboku dušu koju ona sadrži – ovdje sve piše kako mu dođe; bez sumnje, ništa ne precrtava, ali neprestano se doraduje; što brže može, tj. beskrajno. A ničim se ne može bolje izmjeriti distanca djela od tvorca koji ga stvara. Nadahnuće! O, laskava romantična umotvorino! Lako zavodljive muze! Gdje ste? – “Dugo strpljenje”; ako je Buffonova skromna izreka ikad bila na mjestu, onda je to ovdje.

“Ali kakva li je to, prijatelju moj”, piše svojem bratu praktički na početku karijere, “teorija da slika treba

je u prijevodu Fréd. Rosenberga izašao u *Revue de Paris*? Možda bi, naposljetku, poneka bilješka s objašnjenjima tu i tamo bila od pomoći pri čitanju, a možda i poneka naznaka koja bi objasnila povremene duge intervale šutnje u različitim razdobljima.